

Kastamonu Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi / Journal of Divinity
Faculty of Kastamonu University
e-ISSN 2717-901X
Cilt/Volume: 4, Sayı/Issue: 1, Eylül/September, 2020

Taşköprizâde Kemâleddin Efendi ve 'Udde Kitabı
Tashkoprizadah Kamâl al-Dîn Efendî and His Book *al-Uddah*

Süleyman TAŞ

Dr. DİB. Kocaeli Dini Yüksek İhtisas Merkezi Eğitim Görevlisi, Kocaeli/Türkiye
Ph.D. Kocaeli Religious High Specialization Center, Educator, Kocaeli/Turkey

suleymantas@hotmail.com
[orcid.org/ 0000-0003-2905-5622](https://orcid.org/0000-0003-2905-5622)

Makale Bilgisi / Article Information

Makale Türü: Araştırma Makalesi / **Article Type:** Research Article
Geliş Tarihi: 6 Mayıs 2020 / **Date Received:** 6 May 2020
Kabul Tarihi: 31 Ağustos 2020 / **Date Accepted:** 31 August 2020
Yayın Sezonu: Eylül 2020 / **Pub Date Season:** September 2020
Cilt: 4, Sayı: 1, Sayfa: 1-18 / Volume: 4, Issue:1 / Pages: 1-18

Atıf / Citation: Taş, Süleyman. "Taşköprizâde Kemaleddin Efendi ve 'Udde Kitabı [Tashkoprizadah Kamâl al-Dîn Efendî and His Book *al-Uddah*]". *Kastamonu Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi - Journal of Divinity Faculty of Kastamonu University* 4/1 (2020), 1-18.

Etik Beyan/Ethical Statement:

Bu çalışma "Taşköprizâde Kemaleddin Efendi'nin '*Uddetü Ashâbi'l-bidâyeti ve'n-nihâye*' Adlı Eserinin Tahkik ve Tahlili" başlıklı doktora tezi esas alınarak hazırlanmıştır. / This article is extracted from doctorate dissertation entitled "Editing and analysis of '*Uddetu Ashab al-Bidayah ve al-Nihayah*' book by Tashkoprizadah Kemal al-din Efendi" (Ph.D. Dissertation, Dokuz Eylül University, İzmir/Turkey)

İntihal: Bu makale, iThenticate yazılımıyla taranmıştır. İntihal tespit edilmemiştir. Plagiarism: This article has been scanned by iThenticate. No plagiarism detected.

web: <http://dergipark.gov.tr/kuifd>
mailto: ilafdergi@kastamonu.edu.tr

Kastamonu Üniversitesi İlahiyat Fakültesi, Kastamonu/Türkiye
Divinity Faculty of Kastamonu University, Kastamonu/Turkey
Bütün hakları saklıdır. / All right reserved.

Öz

Taşköprizâde Kemâleddin Efendi, Osmanlı döneminde yetişmiş Taşköprizâde ailesine mensup çok yönlü bir âlimdir. Taşköprizâde Ahmed İsamuddin Efendi'nin Miftâhu's-sa'ade adlı eserini tercüme eden oğludur. Edebiyat, şiir, tarih, tefsir, hadis ve fıkıh alanında eserler vermiştir. Kemaleddin Efendi, Merginânî'nin meşhur eseri *el-Hidâye*'yi illetlerinden arındırarak onun meselelerini derlemiş; ayrıca başka kaynaklardan ilavelerde bulunmak suretiyle *Hidâye*'deki meseleleri zenginleştirmiş ve fetva mecmuası formatında bir eser ortaya koymuştur. '*Uddetü ashâbi'l-bidâyeti ve'n-nihâye fî tecridi mesâilil-Hidâye*' (*el-Udde*) diye isimlendirdiği bu eserde, kaynaklardaki muğlak ifadeleri kolaylaştırmış; gerekli gördüğü yerlerde açıklamalar yapmış ve önemli katkılarda bulunmuştur. Genç yaşta müderrislik görevine başlayan ve İstanbul, Selanik, Bursa, Halep ve Şam gibi önemli merkezlerde kadılık yapan Kemaleddin Efendi, yaşadığı asrın problemleriyle ilgili konularda müstakil bölümler açmış ve dikkat çekici fetvalara imza atmıştır. Bu sebeple biz de Taşköprizâde ve eseri *Udde*'yi tanıtarak klasik fıkıh geleneğimizin şâh eserlerinden Hidâye üzerine yapılan değerli bir çalışmayı daha gün yüzüne çıkarmayı umuyoruz.

Anahtar Kelimeler: Fıkıh, Tecrid, Taşköprizâde Kemâleddin, *el-Udde*, *el-Hidâye*.

Tashkoprizadah Kamâl al-Dîn Efendî and His Book *al-Uddah*

Abstract

Tashkoprizadah Kamâl al-Dîn Efendî is a versatile scholar in the Tashkoprizadah family, who grew up in the Ottoman period. He is the son of Tashkoprizadah Ahmad Efendî, who translated *Miftahu al-saadah*. He has written about literature, poetry, history, tafsir, hadith and fiqh. *al-Hidâyah* is famous book of the Merginani. Tashkoprizadah has made the *al-Hidâyah* free from its ills and he added matters which is called '*Uddah ashâb al-bidayah ve al-nihayah*' it eases the comprehension of the closed matters and its explanation when he needs there to. Kamâl al-Dîn Efendî, who started working as a professor at a young age and served as a judge in important centers such as Istanbul, Thessaloniki, Bursa, Aleppo and Damascus opened separate sections on issues related to the problems of the century he lived and signed remarkable fatwas. For this reason, Tashkoprizadah Kamâl al-Dîn Efendî deserves to be introduced, and Tashkoprizadah's book *al-Uddah* deserves to be released from the dusty shelves of the libraries where it has been available for centuries and presented to the academy.

Keywords: Fiqh, Tajreed, Tashkoprizadah Kamâl al-Dîn, *al-Uddah*, *al-Hidâyah*

Giriş

Merğınani'nin meşhur eseri *el-Hidâye*, kendine özgü sistematik yapısı ve fikhî meseleleri ele alış tarzı ile Hanefi mezhebi klasik kaynakları arasında haklı bir şöhrete kavuşmuştur. Bu kitap üzerine onlarca âlim tarafından ihtisar, şerh ve tahric türü çalışmalar yapılmış olmakla birlikte 'meseleleri illetlerden arındırma' anlamına gelen tecrîd-i mesâil tarzı çalışmalara pek rastlanmamaktadır.

Hidâye üzerine yapılan çalışmalar incelendiğinde daha ziyade şerh türü eserler ön plana çıkmaktadır. Nitekim Kâtip Çelebi *Hidâye* üzerine altmış kadar şerh yazıldığından bahsetmektedir.¹ Bu şerhler arasında; İmam es-Siğnâkî'ye² ait *en-Nihâye*³, el-Kürlânî'ye⁴ ait *el-Kifâye*⁵, Babertî'ye ait *el-İnâye*⁶ Bedrettin Aynî'ye mensup *el-Binâye*⁷ ve İbn Hümam'a ait *Fethu'l-Kadîr*⁸ en meşhur olanlardır.⁹

Hidâye üzerine ihtisar tarzı çalışmalara öncelikle Burhanüşeria Mahmud b. Sadruşşeria el-Mahbûbî'nin (7./14. yy) *Vikâyetü'r-rivâye*'sini ve torunu için özetlediği *en-Nükâye*'yi örnek gösterebiliriz. Cemaleddin Zeyle'î'nin (ö. 762/1361), *Nasbu'r-râye fî ehâdîsi'l-Hidâye*'si¹⁰ ve İbn Hacer el-Askalânî'nin *ed-Dirâye fî tahrîci ehâdîsi'l-Hidâye*¹¹ adlı

¹ Çelebi, Kâtip, Mustafa b. Abdullâh el-Kastamonî (ö. 1067/1657), *Keşfü'z-zunûn an esâmi'l-kütüb ve'l-fünûn*, (Beyrut: Dâru İhyâi't-Türâsi'l-Arabî, t.y.), 2/2022.

² Hüsâdüddîn Hüseyin b. Alî b. Haccâc el-Buhârî (ö. 714/1314).

³ *Hidâye* üzerine yazılan ilk ve en geniş şerh olduğu kaydedilmektedir. Bk. İbn Kutluboğa, Ebü'l-Adl Zeynüddîn (Şerefüddîn) Kâsım b. Kutluboğa b. Abdillâh es-Sûdûnî el-Cemâli el-Mısrî (ö. 879/1474), *Tâcü't-terâcim fî tabakâti'l-Hanefiyye*, (Bağdat: Matba'atü'l-Ânî, 1962), 220; İbn Hacer, el-Askalânî, Ebu'l-Fadl Ahmed b. Ali b. Muhammed b. Ahmed b. Hacer (ö. 852/1449), *ed-Dürerü'l-Kâminefî a'yâni'l-mieti's-sâmine*, thk: Muhammed Abdülmü'îd Dân, (Haydarâbad: Meclisü Dâirati'l-Me'ârifî'l-Usmâniyye, 1972), 2/ 60; el-Leknevî, Ebü'l-Hasenât Muhammed Abdülhay b. Muhammed Abdilhalîm b. Muhammed Emînillâh es-Sihâlevî (ö. 1848-1886), *el-Fevâidü'l-behiyye fî terâcimi'l-Hanefiyye*, (Mısır: Dâru'l-Kitâbi'l-İslâmî, 1324), 62. Rahmi Yaran bunun doğru olmadığını söyler. Bk. Rahmi Yaran, "Siğnâkî", *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 2009), 37/164-166. *en-Nihâye* akademik çalışmalara da konu olmuştur. Örneğin; Zaher Alqudah, *es-Siğnâkî'nin "en-Nihâye fî şerhi'l-Hidâye" Adlı Eserinin Edisyon Kritiği ve Değerlendirilmesi (Taharet ve Namaz)* (Konya: Necmettin Erbakan Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, 2015).

⁴ Celâluddîn b. Şems el-Harezmi'nin (ö. 767/1366).

⁵ *el-Kifâye*, 1832 yılında Hakim Mevlevî Abdülmecid tarafından *Hidâye* ile birlikte 'el-Hidâye maâ şerhihâ'l-Kifâye' adıyla Hindistan Kalkûta'da dört cilt halinde basılmıştır.

⁶ Babertî, Muhammed b. Mahmud b. Ahmed Ekmeleddîn Ebu Abdullah er-Rûmî, el-Mısrî (ö. 786/1384), *el-İnâye şerhu'l-Hidâye*, (Beyrut: Dâru'l-Fikr, t.y.).

⁷ Aynî, Bedreddin, Ebû Muhammed (Ebü's-Senâ) Bedrüddîn Mahmûd b. Ahmed b. Mûsâ b. Ahmed el-Aynî (ö. 855/1451), *el-Binâye şerhu'l-Hidâye*, (Beyrut: Dâru'l-Kütübî'l-İlmiyye, 2000).

⁸ İbn Hümam, Kemaleddîn Muhammed b. Abdülvahid es-Sivâsî (ö. 861/1457), *Fethu'l-Kadîr ale'l-Hidâye*, (Beyrut: Dâru'l-fikr, t.y.).

⁹ Çelebi, *Keşfü'z-zunûn*, 2/ 2022; Kallek, Cengiz, "el-Hidâye", *DİA*, 17/471-473.

¹⁰ Zeyle'î, Cemaleddin Ebu Muhammed Abdullah b. Yusuf (ö. 762/1361), *Nasbu'r-râye li ehâdîsi'l-Hidâye*, thk. Muhammed Avvâme (Beyrut: Müessesetü'r-Rayyân, 1997)

¹¹ İbn Hacer el-Askalânî, Ebu'l-Fadl Ahmed b. Ali b. Muhammed b. Ahmed b. Hacer (ö. 852/1449), *ed-Dirâye fî tahrîci ehâdîsi'l-Hidâye*, thk. Seyyid Abdullah Haşim el-Yemânî (Beyrut: Dâru'l-Ma'rife, t.y.)

eseri *Hidâye*'de zikredilen hadislerin tahric ve tahlili amacıyla yazılmış en önemli ve en meşhur çalışmalardır.

Meseleleri illetlerinden arındırarak sadece fetva ve hilafı zikretmek anlamına gelen tecrid, ihtisar ile müradif değildir. Çünkü ihtisar sadece illetleri atmakla kalmayıp, birçok meseleyi de atlayarak bir nevi özetleme ve en temel metni ortaya çıkarma çalışmasıyken; tecrid, sadece illetleri atmakla yetinme, meseleleri ise atlamaksızın ortaya dökme ameliyesidir.¹²

Şerh çalışmalarının hilafına *Hidâye* üzerine tecrid-i mesâil tarzı çalışmalara ise pek rastlanmamaktadır. Taşkoprîzâde Kemâleddin Mehmed Efendi'nin fıkıhçılık yönünü ortaya koyduğu *Uddetü ashâbi'l-bidâyeti ve'n-nihâye fi tecridi mesâili'l-Hidâye (el-Udde/Udde Kitabı)* adlı eseri bu alanda kaleme alınmış benzerine ender rastlanan bir çalışma olarak karşımıza çıkmaktadır.

Kâtip Çelebi, Taşkoprîzâde'den daha önce İbn Akreb namıyla meşhur Ebul-Melîh Muhammed b. Osman (ö.774) tarafından yazılmış *er-Ri'aye fi tecrîdi mesâili'l-Hidâye* isminde bir tecrid çalışması daha olduğundan bahsetmektedir.¹³ Kitap mahtut/yazma olarak Rağıp Paşa Kütüphanesi 504 numarada mevcuttur. Ancak eserin üzerinde müellifin ismi Kâtip Çelebi'nin belirttiği şekilde değil, kitabın baş kısmında sadece İmam es-Sîgnaki olarak; sonunda ise Muhammed b. Ali b. Muhammed el-Ezrakî şeklinde zikredilmiştir. Kitap, *Udde*'den farklı olarak sadece *Hidâye* fetvalarından oluşmakta, eser içi veya dışı nakil içermemektedir. *Udde Kitabı* ise dış ve iç nakiller ile zenginleştirilerek bir tecrid faaliyetinden öte bir fetva mecmuası şekline bürünmüştür.

Eser incelendiğinde müellifin *Hidâye* ve şerhlerinin meselelerine son derece vakıf olduğunu anlamaktayız. Nitekim konuların sonlarına yerleştirdiği fetva nakilleri, *Hidâye*'de hangi meselenin hangi konuda geçtiğini çok iyi bildiğini göstermektedir. Müellifin bu iç nakiller esnasında bir meseleyi bir yerden alıp başka bir yere koyarken *Hidâye*'deki yerini de belirtmesi meseleyi yerinde incelemek isteyen araştırmacılara da kolaylık sağlamaktadır.

Ayrıca *Udde*'deki fetvalar sadece *Hidâye* ve şerhleriyle sınırlı olmayıp birçok klasik Hanefi eserlerle beslenmiştir. Diğer kaynaklarda satır aralarında veya meselelerin zımında üstü kapalı olarak geçen fetvalar *Udde*'de daha açık ve anlaşılabilir şekilde ifade edilmektedir. Musannifin de gönlünden geçtiği gibi *Udde Kitabı*, kadı ve müftüler için devamlı yanlarında bulundurulması gereken bir nevi el kitabı hüviyetindedir.

¹² Taş, Süleyman, "Taşkoprîzâde Kemâleddin Efendi'nin 'Uddetü Ashâbi'l-bidâyeti ve'n-nihâye' Adlı Eserinin Tahkik ve Tahlili" (İzmir: Dokuz Eylül Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora tezi, 2020), 12.

¹³ Çelebi, *Keşfü'z-zunûn*, 2/2022.

Udde Kitabı'nın muhtelif kütüphanelerde sekiz adet mahtut/el yazma nüshası¹⁴ bulunmaktayken eser tarafımızdan Dokuz Eylül Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü'nde; "Taşköprizâde Kemâleddin Efendi'nin '*Uddetü Ashâbi'l-Bidâyeti ve'n-Nihâye*' Adlı Eserinin Tahkik ve Tahlili" adıyla doktora tezi olarak çalışılmıştır.

1. Taşköprizâde Kemâleddin Efendi (ö. 1030/1621):

Taşköprizâde Kemâleddin Efendi (ö.1030/1621) aslen Kastamonu ilinin Taşköprü ilçesine mensup bir ailenin üyesi olarak hicrî 959 veya 960/ miladi 1553 yılında İstanbul'da dünyaya gelmiştir.¹⁵

Tam adı Taşköprizâde Kemâleddin Mehmed b. İsamuddin Ahmed b. Muslihiddin Mustafa b. Hayreddin Halil b. Kasım er-Rûmî el-Hanefî'dir.¹⁶

Asıl adı Mehmed, lakabı Kemâleddîn'dir. Bazı kaynaklarda adı Kemal şeklinde de zikredilmektedir.¹⁷ Bunun sebebinin lakabı Kemâleddin'in kısaltılmış şekilde ifade edilmesi olduğu anlaşılmaktadır.

Taşköprizâde Kemâleddin Efendi, Taşköprülüler yahut Taşköprizâdeler namıyla meşhur Osmanlı devrinin ilmiye tabakasına mensup ailenin, babası Ahmed Efendi'den sonraki en meşhur ikinci üyesidir. *Şakâiku'n-Nu'mâniyye an ulemâi'd-devleti'l-Usmâniyye ve Miftâhu's-sa'âde* eserleriyle haklı bir şöhret elde etmiş olan babası Ahmed Efendi'nin (901-956/ 1495-1561) gölgesinde kalmıştır. Hatta Taşköprizâde denildiğinde ilk olarak babasının ismi akla geldiği için *Udde Kitabı*'nın birçok nüshasının kütüphane kayıtlarında onun yerine yanlışlıkla babasının ismi yazılmıştır. Bazı kaynaklarda onun da babası kadar ilmî salahiyyete sahip olduğu zikredilmektedir.¹⁸ Nitekim Bursalı'nın ifadesiyle 'onun fıkıh ilminde rüştünün burhanı'¹⁹ niteliğindeki kıymetli eseri *Uddetü ashabi'l-bidâyeti ve'n-nihaye* kitabı incelendiğinde onun Hanefi mezhebinin en meşhur ve muteber kitaplarından *el-Hidâye* ve şerhlerine ne derece vâkıf olduğu kolaylıkla anlaşılmaktadır.

¹⁴ Nüshalar: İstanbul Millet Kütüphanesi, Ali Emiri Koleksiyonu (34 Ae Arabi 580); İstanbul Süleymaniye Yazma Eser Kütüphanesi, Antalya Tekelioğlu İl Halk Kütüphanesi Koleksiyonu (07 Tekeli 318); Manisa İl Halk Kütüphanesi, (45 Hk 531); İstanbul Süleymaniye Yazma Eser Kütüphanesi, Amcazade Hüseyin Paşa Koleksiyonu (34 Sü-Hü 215); Amasya Beyazıt İl Halk Kütüphanesi (05 Ba 1465); Köprülü Yazma Eser Kütüphanesi, Fazıl Ahmed Paşa Koleksiyonu (34 Fa 636); Süleymaniye Kütüphanesi, Hacı Beşirağa, No: 281; Leipzig Nüshası, (Universitätsbibliothek Leipzig IslamHSBook_islamhs_00010056. Cod. Arab. 126 Bl. 1r, 3r).

¹⁵ Bursalı, Mehmet Tahir, *Osmanlı Müellifleri*, haz: A. F. Yavuz-İ. Özmen, (İstanbul: Matbaa-i Amire, t.y.), 1/247; İpşirli, Mehmet, "Taşköprizâde Kemâleddin Efendi", *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 2011), 40/152-154.

¹⁶ Bk. Çelebi, *Keşfü'z-zunûn*, 2/2022.

¹⁷ Örneğin; Peçevî, Sultan I. Ahmed döneminin ünlü bilginlerinden bahsederken kendisinden 'Rumeli Kazaskeri Mevlâna Kemal Efendi' diye bahseder. Bk. Peçevî İbrahim Efendi, *Tarih-i Peçevî*, haz: Bekir Sıtkı Baykal (Ankara: Başbakanlık Basımevi, 1982), 2/334, 350.

¹⁸ Duman, Ali, "Taşköprüzâde Ahmed Efendi ve Mevzu'âtu'l-`ulûm'da Yer Alan Usul ve Fıkıh İle İlgili İlimler", *Çorum: Gazi Üniversitesi Çorum İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 3/5 (2004/1), 63.

¹⁹ Bursalı, *Osmanlı Müellifleri*, 1/247.

Kemâleddin Efendi, çok yönlü bir âlim olup tarih, şiir, biyografi, hadis, tefsir, fıkıh gibi birçok ilim dalında telif ve tercüme eserler kaleme almıştır. Bazı eserleri şunlardır:

1. *Bezzâvi Tefsiri* üzerine Kehf Sûresi'ne kadar yazdığı haşiye,
2. *Tabakâtu'l-fukahâ* (fakihlerin biyografisi hakkında)
3. *Kaside-i Bür'e Tahmisi* (nazım),
4. *Tarih-i Kaht-ı Mısır Tercümesi* (tarih),
5. *Şehnâme* (Osmanlı padişahlarının kahramanlık hikâyeleri),
6. *er-Risaletü'l-aliyye fi'l-ehâdîsi'n-Nebeviyye Tercümesi* (hadis alanında),
7. *el-İstîâb fi ma'rifeti'l-ashâb Tercümesi* (Ashab-ı Kirâm biyografisi),
8. *Mevzû'âtü'l-ulûm*. (Babasına ait *Miftâhu's-Sa'âde* kitabını, önemli katkılarıyla birlikte Osmanlıca'ya tercüme ettiği bu kitap zamanımızdaki onun en meşhur eseri durumundadır.

9. *Uddetü ashabi'l-bidâyeti ve'n-nihâye (Udde Kitabı)*.²⁰

Udde Kitabı onun fıkıhçılığını ortaya koyduğu yegâne eseri olmasına rağmen 500 küsur yıldır kütüphane raflarından dışarıya aktarılmayı beklemesi sebebiyle henüz ilmî çevreler tarafından pek tanınmamaktadır.

Taşkoprizâde Kemâleddin Efendi, ilmi bir aileye mensubiyeti sebebiyle çok özel yetiştirilmiş, daha küçük yaştan itibaren ilim ve irfan eğitimi almış, payitahtın merkezinde, babası Taşkoprizâde Ahmed Efendi, Şeyhulislam Ebussuud Efendi ve Aziz Mahmud Hüdâî Efendi gibi devrin en önemli hocalarından dersler almak suretiyle kendisini yetiştirmiştir.²¹ Henüz 16 yaşında iken de Ebussuud Efendi'nin mu'îdi/mülâzımı²² olarak dersler vermeye başlamıştır.²³ Daha sonra vefatına dek sırasıyla müderrislik, baş müderrislik, kadılık ve kazaskerlik görevlerinde bulunmuştur.

Aşağıdaki tabloda Taşkoprizâde Kemâleddin Efendi'nin yapmış olduğu resmî vazifeler tarih sırasına göre sıralanmıştır:

²⁰ Taşkoprizâde, Kemaleddin Mehmed b. Ahmed (ö. 1030/1621), *Mevzû'âtü'l-ulûm, Miftâhu's-sa'âde ve misbâhu's-siyâde*, nşr: Ahmed Cevdet (İstanbul: İkdâm Matbaası, 1313), 2/ ek, vâv; Bursalı, *Osmanlı Müellifleri*, 1/ 247; Zübeyrî, Kaysî. *el-Mevsû'atü'l-müyessera fî terâcimi eimmeti't-tefsîr* (İngiltere: Mecelletü'l-Hikme, 2003), 1/ 144; Kehhâle, Ömer Rıza (ö. 1987), *Mu'cemü'l-müellifîn* (Beirut: Mektebetü'l-Müsenâ, Dâru İhyâi't-Türâsi'l-Arabi, t.y.), 1/149.

²¹Taşkoprüzâde, *Mevzû'at*, 2/ ek, vâv; İpşirli, "Taşkoprizâde Kemâleddin Efendi", 40/152.

²² İlmiye sınıfının görev almadan evvel meslekî staj yapmaları ve görev bekleme süreçleri için kullanılan terim. Bk. İpşirli, "Mülazemet", *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 2006), 31/537-539.

²³ Taşkoprüzâde, *Mevzû'âtü'l-ulûm*, 2/ek, vâv; Bursalı, *Osmanlı Müellifleri*, 1/247; İpşirli, "Taşkoprizâde Kemâleddin Efendi", 40/152.

YER	BAŞLAMA YILI	GÖREV
Ebussuûd Efendi'nin muîdliđi	1569 (yaş: 16)	Muidlik/Mülazımlık
Unkapamı Medresesi'ne	1576	Müderrislik
Yeni Ali Paşa Medresesi'ne	1582	Baş müderrislik
Haseki payesine	1585	»
Sahn-ı Seman Medresesi'ne	1588	»
Şehzade Medresesi'ne	1590	»
Selanik kadılığına	1591 (yaş 38)	Kadılık
Üsküdar kadılığına	1593	»
Halep kadılığına	1593	»
Şam kadılığına	1595	»
Halep kadılığına	1597	»
Bursa kadılığına	1598	»
Galata kadılığına	1599	»
Selanik kadılığına	1600	»
İstanbul kadılığına	1603	»
Anadolu sadareti (kazaskerliği)	1603-1604	Anadolu Kazaskerliği
Anadolu sadareti 2. defa	1605-1606	»
Anadolu sadareti 3. defa	1610-1611	»
Rumeli kazaskerliğine	1612-1613	Rumeli Kazaskerliği
Rumeli kazaskerliğine 2. defa	1615-1617	»
Rumeli kazaskerliğine 3. defa	1621-vefat	»

Kemâleddin Efendi doğumundan itibaren Kanunî Sultan Süleyman (1520-1566), II. Selim (1566-1574), III. Murad (1574-1595), III. Mehmed (1595-1603), I. Ahmed (1603-1617), I. Mustafa (1617-1618/1622-1623) ve Genç Osman (1618-1622) olmak üzere yedi padişah dönemine şahitlik etmiştir.

Ahmet Cevdet Paşa, Kemâleddin Efendi'nin *Mevzuâtü'l-ulum* kitabını tab' etmiş ve kitabın zeyline (son kısmına) Ahmed Efendi'yle beraber Kemâleddin Efendi'nin biyografisini eklemiş ve ahlaki hakkında kısa da olsa bazı bilgiler vermiştir.

Buradaki bilgilere göre Mütercim Kemâleddin Efendi derin ilim sahibi (allame-i âlem), hikmet ehli, güzel ahlakta eşsiz (yegâne-i âfâk), nur yüzlü, sekinet ve vakar sahibi, talebelerine ve halka çok merhametli, ilim ehline hürmetkâr, etrafına karşı çok cömert, özellikle fakir halka karşı çok yardımsever, çalışkan, Devlet-i Âl-i Osman'a sadakatle bağlı, hizmet ve fazilet ehli, heybetli ve saygın bir zat-ı muhteremdi.²⁴

İlim ehli bir ailede yetişmesi, Şeyhülislam Ebussuûd Efendi ve ilim ve irfan sahibi Aziz Mahmud Hüdai Efendi gibi önemli şahsiyetlerden dersler alması, uzun süre medreselerde tedris ile meşgul olması, önemli merkezlerde kadılık görevlerinde bulunması ve hayatı boyunca devlet erkânına yakın bir çevrede yaşamış olması sebebiyle asil bir karaktere sahip olup gayet medeni ve edip bir şahsiyet idi.²⁵

Ziriklî ondan; "Rûmî (Anadolulu), müteeddib, kâdî" diye bahseder.²⁶ Necm el-Gazzî'nin onun hakkında, 'Arap dilinde O'ndan daha fasih bir Rûmî (Türk) kimse görmedim' dediğini nakleder.²⁷ Bu ifade onun Arapça'ya olan vukûfiyet ve maharetine şahadet etmektedir.

Muhibbî'nin onun hakkında; "Pek çok eseri vardır, nazım ve nesir bilir" sözleri de onun aynı zamanda şiire olan kabiliyetini de ifade etmektedir.²⁸

Mevzû'at kitabındaki Arapça şiirleri Türkçe'ye yine şiir şeklinde çevirmesi onun nazma olan maharetini açıkça göstermektedir.

Taşkoprîzâde Kemâleddin Efendi, ilim ehlinin vakarını koruması gerektiğini ve özellikle halkın gözü önünde giybet, küfür, tekfir ve benzeri nahoş sözlerden ve kötü ahlak izhar etmekten kaçınmaları gerektiğini savunmuştur. 'Mevzû'atü'l-'ulûm' kitabında zamanındaki bazı âlimlerin günah işlemelerinden şikâyet etmekte ve bunun halka verdiği zarardan rahatsızlığını ifade etmektedir.²⁹

²⁴ Taşkoprîzâde, *Mevzû'at*, 2/ek, hâ.

²⁵ Taşkoprîzâde, *Mevzû'at*, 2/ek, hâ.

²⁶ Ziriklî, Hayruddîn (ö. 1396/1976), *el-A'lâm, Kâmusu't-Terâcîmi li Eşheri'r-Ricâl ve'n-Nisâi mine'l-Arab ve'l-Müsta'ribîn ve'l-Müsteşrikîn* (Beyrut: Dârü'l-İlm li'l-Melâyîn, 2002), 4/8.

²⁷ Ziriklî, *el-A'lâm*, 4/8.

²⁸ Ziriklî, *el-A'lâm*, 4/8.

²⁹ Taşkoprîzâde, *Mevzû'at*, 1/86, 87.

Taşköprizâde Hanefi mezhebine mensup bir âlim olmakla birlikte mezhep taassubuyla mücadele etmiş özellikle selef-i sâlihîne ve Ehl-i Sünnet mezheplerine saygılı olmak gerektiğini vurgulamıştır. Akıllı ve nurlu bir Müslümana mezhep taassubunun ve tekfirin yakışmadığını belirtmiştir.³⁰

Kemâleddin Efendi son Rumeli kazaskerliği esnasında teamülden kalkmasına rağmen kardeş katline dair hukukî açıdan eleştirilen bir fetva vermiştir.

III. Mehmed döneminde 19 şehzadenin boğdurulmasının neden olduğu infial sonrasında Sultan I. Ahmed, saltanatının ilk yıllarında kardeş katli uygulamasına son vererek hanedanın en yaşlı üyesinin padişah olma sistemini devreye sokmuş, buna rağmen Sultan II. Osman, Lehistan seferi öncesi kendisinden 2 yaş küçük (16 yaşındaki) kardeşi Şehzade Mehmed'i tehdit olarak algılayarak onu ortadan kaldırmak için fetva aramıştır.³¹ Sultanın kayınpederi Esad Efendi fetva vermeyince bu fetvayı Kemâleddin Efendi'den aldığı rivayet edilir. Peçevî bu konudan şöyle bahseder:

*Yıl 1029 (M. 1620). Bu sırada saadetli padişah, ana ve babadan bir olan kardeşi Şehzade Sultan Mehmet Han'ı gereksiz ve günahsız yere öldürttü. Tanrı'nın rahmeti üzerine olsun. Taşköprülüzâde Kemal Efendi'nin fetvası ile bu günahı irtikâp etti derler. Şeyhülislam Esat Efendi'den bu konuda fetva istendiğinde, rıza vermediğini söylerler.*³²

Bazı kaynaklar, Kemâleddin Efendi'nin şeyhülislam olma isteğine rağmen önce II. Osman'ın fetva teklifini reddettiğini fakat daha sonra padişahın onu tehdit ettiğini, O'nun da padişahın aklına koyduğu şeyi yapmakta kararlı olduğunu bilmesi sebebiyle elbette birilerinden bu yönde fetva alacağını düşünerek "suçlu ise..." şeklinde şerh düşerek bu fetvayı verdiğini yazmaktadır.³³

Kemâleddin Efendi, bu fetvası sebebiyle eleştirilmiştir. Biz onun yaşadığı sosyal, siyasi, tarihi ortamı tam olarak bilemediğimizden verdiği fetvanın gerekçelerine de tam olarak vakıf değiliz. Bu yüzden fetvası sebebiyle insaf sınırlarını zorlayacak şekilde tenkit etmenin doğru olmadığı kanaatindeyiz.

Kemâleddin Efendi, 21 Mayıs 1621'de II. Osman'ın Lehistan seferinde ordu ile mülâzım kadımlarla beraber İstanbul'dan hareket etti. Boğdan (şimdiki Moldavya) Karinâbâd (Karnobat) sahrasına varıldığında hastalandı ve İstanbul'a dönmesine izin verildi. 4 Şevval

³⁰ Taşköprizâde, *Mevzû'at*, 1/86, 87.

³¹ Uzunçarşılı, *Büyük Osmanlı Tarihi* (Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları,1988), 3/129-130, 141; Peçevî, *Tarih-i Peçevî*, 2/350; İpşirli, "Taşköprizâde", 40/152-154.

³² Peçevî, *Tarih-i Peçevî*, 2/350.

³³ bk. Yılmaz Öztuna, *Sultan Genç Osman Ve Sultan IV. Murad*, (İstanbul: Ötüken Neşriyat, 2017), Veliad Şehzade Mehmed'in İdamı, "Kitaplar" (Erişim 25.11.2019).

1030'da (22 Ağustos 1621) Tuna nehri kenarında İsakçı/İshakçı'da³⁴ vefat etti. Naaşı gemiyle İstanbul'a nakledilip Âşık Paşa Camii hazîresine defnedildi.³⁵

Tarih kaynakları bu olayla birlikte o senenin kış mevsiminin çok soğuk geçtiğini, 16 gün aralıksız kar yağdığını ve İstanbul Boğazı'nın tamamen donduğunu, hatta gemilerin uzun müddet Boğaz'a girememesi sebebiyle İstanbul'da ciddi bir gıda sıkıntısı ve pahalılık yaşandığını yazmaktadır.³⁶

2. Udde Kitabı:

Kitabın tam ismi; '*Uddetü Ashâbi'l-bidâyeti ve'n-nihâye fî tecridi mesâili'l-Hidâye*' şeklindedir. Bazı kütüphane kayıtlarında eser, musannifin babası Taşköprizâde Ahmed İsamüddin Efendi'ye nisbet edilse de kitabın Taşköprizâde Kemâleddin Efendi'ye mensubiyetinde bir şüphe yoktur. Eserin tüm yazma nüshalarının dibace kısmındaki açık ifadeler şüpheye mahal vermeyecek şekilde kitabın Taşköprizâde Kemâleddin Mehmed Efendi'ye aidiyetini ispatlamaktadır. Babası Taşköprizade Ahmed Efendi'nin eserleri tanıtılırken hiçbir kaynakta *Udde* adında bir eseri olduğundan bahsedilmemektedir. Kâtip Çelebi, *Udde* kitabını Kemâleddin Efendi'nin ismini ve vefat tarihini belirterek tanıtmıştır:

*Hicrî 1030 yılında vefat etmiş olan Taşköprizâde diye meşhur Mevlâna Kemâleddin Muhammed b. Ahmed el-Rûmî el-Hanefî, Hidâye'nin meselelerini bir cilt şeklinde tertiplemiş ve O'nu 'Uddetü ashâbil-bidâyeti ven-nihâyeti fî tecridi mesâili'l-Hidâye' diye isimlendirmiştir.*³⁷

Taşköprizâde Kemâleddin Efendi ilme mensub bir ailede hayata gözünü açması ve babası Ahmed Efendi gibi bir şahsiyetin gözetiminde yetişmesi münasebetiyle daha küçük yaşlarda ilimle tanışmış ve payitahta yakınlığın da nimetlerinden istifade ederek çok kaliteli bir eğitimden geçmiştir. Henüz 16 yaşındayken Ebussuud Efendi'nin mülâzımı olarak atanması ve onun muîdi olarak ders vermeye başlaması onun daha küçük yaşlarda ilmi donanıma sahip olduğuna işaret etmektedir. Kemâleddin Efendi, çocuk denecek yaşta başladığı eğitim hayatını ömür boyu devam ettirmiş, kadılık, kazaskerlik gibi önemli görevlerde bulunurken dahi tedris faaliyetlerinden geri kalmamıştır.

Yazdığı eserler arasında en önemli konumda olduğuna kanaat ettiğimiz *Udde Kitabı* incelendiğinde musannifin, medreselerde okutulmakta olan Merğînânî'nin meşhur *Hidâye*'sini çok kez okuttuğu ve onun üzerine yoğun mesai harcadığı görülmektedir. Onun

³⁴ İsakçı, Dobrigev'in kuzeyinde Tuna nehrinin delta teşkil etmeden evvel sağ kıyısında bir kasaba olup bu sefer esnasında Sultan Osman burada bir kale yaptırmıştı. Bk. Uzunçarşılı, *Büyük Osmanlı Tarihi*, 3/128-129.

³⁵ Bursalı, *Osmanlı Müellifleri*, 1/347; Taşköprizâde, *Mevzû'at*, 2/ek, hâ.; İpşirli, "Taşköprizâde", 40/152-154.

³⁶ Bk. Peçevî, *Tarih-i Peçevî*, 2/350; azbibak.com, "İstanbul Boğazının Donması-1621", (10.11. 2017), (Erişim 30.11.2019).

³⁷ Çelebi, *Keşfü'z-zunûn*, 2/2022.

sadece *Hidâye* değil, meşhur şerhleri olan; *Fethu'l-Kadîr*, *Înâye*, *Kifâye* ve *Nihâye* kitaplarını da dikkatlice mütalaa ettiği ve *Hidâye*'de olan meseleleri iyiden iyiye kavradığı anlaşılmaktadır.

Musannif kitabın girizgâhında kitabı yazma sebebini özetle şöyle açıklamıştır:

Fıkıh ilmi şer'i şerifi beyan etmesi, mükellefin sorumluluklarını belirtmesi, ibadet ve muamelat hükümlerini açıklaması vb. itibarıyla en değerli ilimler arasındadır. İnsanların din ve dünya hukuku ile alakasından dolayı âlimler bu alanda eserler vermeye gayret etmişlerdir. Hanefî mezhebinde yazılan fıkıh kitapları arasında şüphesiz Hidâye'nin çok özel bir yeri vardır. Nitekim Hidâye, meseleleri açıklaması, delilleri sunmadaki sistematığı, ibare ve ifadedeki nefâseti ve fetvaya en uygun olan görüşü öne çıkarması yönüyle medreselerde okutulmuş ve ileri gelen ulemanın el üstünde tuttuğu bir kaynak olmaya devam etmiştir. Bu nedenle onun meseleleri, baştan sona düzenli bir şekilde zabt altına alınmayı hak etmektedir. Ancak satır aralarında ve benzer meselelerin zımında birçok fetva saklı kalıp anlaşılması tembihe ihtiyaç duymaktadır. Birçok mesele de olması gereken yerden farklı konu altında zikredilmiş olması sebebiyle arandığı yerde bulunamaz durumdadır.

Müderrişliğim esnasında Hidâye okuturken ondaki meselelerin tamamını toparlamak, fetvaları delillerinden arındırarak onu mücerred bir fetva kitabı formuna sokmak, ayrıca olması gereken yerden farklı konu altında zikredilen fetvaları -Hidâye'deki mahalline atıfta bulunarak- gerektiği yere aktarmak, dolayısıyla illetlerinden arındırılmış küçük ama faydalı bir fetva kitabı oluşturmak gibi bir niyetim vardı. Bu kitap âlimlerin kabulüne mazhar olacak, kadı ve hâkimlerin el kitabı olacaktı. Fakat bu zor işe başlamama engel olan birçok meşgale ile karşılaştım. Kadılık vazifesi ile mübtela olmam, bazı hastalıklar ve dünyevi sıkıntılar bu niyetimi gerçekleştirilmeme mâni oldu. Tâ ki gücüm zayıfladı, saçlarım ağardı, faziletin ayıp görüldüğü zamanlardan geçtik ...³⁸

Musannif devrin padişahı Sultan I. Ahmed'in (ö. 1026/1617) güzel ahlakı hakkında nazım ve nesir üslubunu kullanarak uzun methiyelerde bulunmuş, onun ilme ve âlime verdiği değerden cesaret alarak bu muradını gerçekleştirdiğini söylemiş ve eseri ona takdim etmiştir.

Sadece Antalya Tekelioğlu İl Halk Kütüphanesi nüshasında bulunan, musannifin dilinden yazılmış mukaddimede ve tüm nüshalarda yer alan kitabın başındaki dibacede

³⁸ Bk. Taşkoprizâde Kemâleddin Efendi, '*Uddetü ashâbi'l-bidâyeti ve'n-nihâye fî tecridi mesâili'l-Hidâye (el-Udde)*, (İstanbul: Millet Kütüphanesi nüshası, Ali Emiri Koleksiyonu, 580), 2a. Müellif'in Arapça ifadelerini bir miktar özetleyerek tercüme ettik.

açıkça belirtildiği üzere Taşköprüzâde Kemâleddin Efendi'nin *Udde Kitabı*'nın özelliklerini maddeler halinde şöyle sıralayabiliriz:

- a. Merğînânî'nin meşhur eseri *el-Hidâye* merkezli bir eserdir.
- b. Meseleler genellikle illetlerinden arındırılmıştır. Yani *Hidâye* üzerine bir tecrid çalışmasıdır.
- c. *Hidâye*'deki satır aralarında veya benzer meselelerin zımında gizli kalan fetvaları açıklamıştır.
- d. *Hidâye*'de olmayan, fakat musannifin önemli olduğunu düşündüğü meseleleri çoğunlukla *Hidâye*'nin şerhlerinden, bazen de başka kaynaklardan naklederek eseri zenginleştirmiştir.
- e. *Hidâye*'de olması gereken yerde değil de farklı bir konu içerisinde zikredildiğini düşündüğü meseleleri kendi olması gerektiğini düşündüğü yerde zikretmiş; fakat gerektiğinde müracaat edilebilmesi için eski yerini de belirtmiştir.
- f. İhtiyaç halinde, genellikle *Hidâye* şerhlerinden nakil yoluyla, bazen de bizzat kendisi bazı açıklamalarda bulunmuştur.
- g. *Hidâye* metni veya alıntı yaptığı diğer metinlerde bazen takdim, tehir, ilave ve ihtisar tarzı tasarruflarda bulunmuştur.

Kemâleddin Efendi *Udde Kitabı*'nda merkeze *Hidâye* metnini almış, mümkün mertebe meseleleri illetlerinden ayıklamış, *Hidâye*'nin meşhur şerhleri arasında özellikle *Fethu'l-kadîr*³⁹ ve *el-İnâye*'den⁴⁰ önemli nakillerde bulunmuştur. İhtiyaç anında *Camîu'l-Fusûleyn*⁴¹ ve *el-Muhîtu'l-Burhânî*⁴² gibi Hanefî mezhebinin diğer kaynaklarından da alıntı yapmak suretiyle meseleleri zenginleştirmiş, eseri adeta bir fetva kitabı formatına sokmuştur.

Müellifin fıkıhçılık örneği olarak sergilediği en farklı özellik olarak onun *Hidâye*'nin meseleleri arasında yapmış olduğu iç nakilleri zikredebiliriz. Çünkü müellif, *Hidâye*'de belli bir yerde bir münasebetle zikredilmiş birçok meseleyi olması gerektiğini düşündüğü yere yerleştirmiş, böyle yaparken eski bulunduğu yere de atıfta bulunmayı ihmal etmemiştir.

³⁹ Hanefî fakihî, usul ve kelâm âlimi Kemâlüddîn Muhammed b. Abdilvâhid b. Abdilhamîd es-Sivâsî el-İskenderî (ö. 861/1457)'nin *Hidâye* üzerine kaleme aldığı meşhur eserdir.

⁴⁰ Ekmelüddîn Muhammed b. Mahmûd b. Ahmed el-Bâbertî er-Rûmî el-Mısırî (ö. 786/1384) tarafından *el-Hidâye* üzerine, başta Sîgnâkî'nin *en-Nihâye*'si olmak üzere çeşitli *el-Hidâye* şerhlerinden faydalanılarak hazırlanmıştır.

⁴¹ Kadî Bedreddin Simâvî'nin (ö. 823/1420) meşhur eseridir. Mecdüddin el-Üsrûşenî'nin (ö. 632/1235) *el-Fusûl*'ü ile Zeynüddin el-Merğînânî'nin (ö. 670/1271) *Fusûlü'l-ihkâm fî usûlü'l-ahkâm* adlı eserinin bir araya getirilmesinden oluşmuştur.

⁴² Burhânüddîn (Burhânü's-Şerîa) Mahmûd b. Ahmed b. Abdilazîz İbn Mâze el-Buhârî el-Merğînânî'ye (ö. 616/1219) aittir. Tam ismi; *el-Muhîtü'l-Burhânî fî'l-fıkhi'n-Nu'mânî* olan eser *el-Muhîtu'l-Kebîr* ismiyle de anılır.

Böylece okuyucu için ihtiyaç anında meseleyi asıl yerinde incelemek mümkün olacaktır Bu şekilde 500'ü aşkın yerde kullanılan yöntem esere büyük bir değer kazandırmıştır. Doğrusu bu tasarruf *Udde*'yi diğer çalışmalardan ayıran ve onu şahsına münhasır kılan en temel özelliğidir. Çünkü Taşköprizâde'den ne önce ne de sonra da bu tarz bir çalışma örneğine rastlamamaktayız.

Taşköprizâde, *Hidâye*'de satır aralarında geçen bazı mevzular hakkında konunun önemine göre bazen özel fasıllar açmıştır. Bey' bi'l-vefâ, bey'ü'l-îne, vakıf ve mütevellî, baba ve vasinin tasarrufları, mümteddetü't-tuhr/devamlı temizlik gören kadının iddeti gibi konular bunlardan bazılarıdır.

Udde Kitabı her ne kadar meseleleri illetlerden tecrid amaçlı bir çalışma olsa da müellifin zaman zaman meseleleri gerekçeleriyle birlikte verdiği de olmuştur. Onun böyle yapmasının; konunun önemine binaen, konunun güncel bir problem olarak tartışılıyor durumda olması ve muhalifin delilinin gücünü kırmak maksadıyla olduğunu düşünmekteyiz. Müellif çoğu kere *Hidâye*'den illeti arındırmasına rağmen bazen *Hidâye* şerhlerinden nakille veya kendisi tarafından gerekçe ilavesinde bulunduğu da gözlemlenmektedir.

Taşköprizâde'nin *Udde Kitabı*'ndaki en öne çıkan fıkıhçılık örneklerinden birini de onun *Hidâye* metni üzerine yapmış olduğu açıklama ve ilaveleri oluşturmaktadır. Bu açıklama ve ilaveler; özel isimleri açıklama, bir hatayı düzeltme, kapalı ifadeleri tefsir etme, mukadder kelimeleri açıklama, mahzûf manaları tefsir etme, zamirlerin merciini belirtme, muğlak ibareleri izah, meseleleri tasvir, hükmü takyid, ibareyi toparlama, konuyu özetleme, ihtirazları belirtme vs. şeklindedir.

Müellif insan olmanın gereği bazı hatalar da yapmıştır. Örneğin; oruç kefareti konusunda *Hidâye*'nin; 'Oruç keffareti; üç cezanın sıra ile gerekmesi hususunda zıhar keffareti gibidir' ifadesini; 'Yani; öncelikle köle azad etmeli, gücü yetmezse altmış fakiri doyurmalı, ona da gücü yetmezse iki ay peş peşe oruç tutmalıdır' şeklinde açıklamıştır.⁴³

Bu, musannifin eserdeki en bariz hatasıdır. Oysa ayet-i kerimelerde⁴⁴ de belirtildiği gibi; köle azadı, altmış gün aralıksız oruç ve altmış fakiri birer günlük doyurma şeklinde sıralanmalıydı. ⁴⁵ Musannif konuyu açıklamak isterken, yapılmaması gereken bir hata yapmış, önemine binaen tertibi belirtmek isterken sıralamayı karıştırmıştır. Müellif böyle bir yanlışa dalgınlıkla düşmüş olabilir.

Ayrıca eserde *Hidâye* kaynaklı bir hata, tahkik ve tetkik edilmeden aynen tekrarlanmış ve Şafi ve Malik'e yanlış görüş nispet edilmiştir. Nitekim kitapta:

⁴³ Taşköprizâde Kemâleddin Efendi, *el-Udde*, 49b.

⁴⁴ el-Mücadele 58/ 2, 3.

⁴⁵ Zeyle'î, Fahreddin Osman b. Mihcen el-Bari'î (ö. 743/1342), *Tebyinü'l-hakâik şerhu Kenzi'd-dekâik* (Kahire: Bulak, 1313), 3/6-10.

“İmam Şafi'ye göre oruç kefaretinde üç şeyden⁴⁶ birini yapmakta muhayyer olup, sıra önemli değildir; İmam Malik'e göre ise; orucun peşi peşine olma şartı yoktur” denilmektedir.⁴⁷ Oysa Şafii⁴⁸ ve Malik'e⁴⁹ atfedilen bu görüşler hatalı olup aslında onlar da bizden farklı düşünmemektedirler. Musannif, Şafii ve Malik'e yaptığı bu isnadı aslında *Hidâye*'ye güvenerek yapmış, isnadın sıhhatini mezheplerin kaynağından araştırmamıştır.

Bu hata, musannifin temel kaynakları olan *Fethu'l-Kadir*, *el-Înâye* ve *el-Kifâye*'de bu konuda bir açıklama olmaması ile açıklanabilir.

Udde Kitabı'nda her kitapta olabilecek tarzda sarf ve nahiv hatalarına da rastlanmaktaysa da bu tarz hatalar Taşköprizâde'nin yaptıkları göz önünde bulundurulduğunda onun ilmî liyakatına veya eserinin şanına bir halel getirecek nitelikte değildir.⁵⁰

3. Taşköprizâde Kemâleddin Efendi'nin *Udde Kitabı*'ndaki Fıkıhçılığının Değerlendirmesi:

Taşköprizâde, *Udde Kitabı*'nda daha önce benzerini görmediğimiz bir çalışmaya imza atmıştır. Nitekim kendisinden önce *Hidâye* üzerine ihtisar, şerh, ta'lik ve tahric tarzı onlarca eser yazılmasına rağmen 'tecrîd-i ilel' tarzı bir çalışma pek yapılmamıştır. Araştırmamızın içerisinde bahsetmiş olduğumuz İbn 'Akreb'e (ö.774) nisbet edilen '*er-Ri'âye fi tecrîdi mesaili'l-Hidâye*' isimli tecrid çalışması⁵¹ ile *Udde* arasında çok fark vardır. *er-Ri'âye* sırf tecridden ibaretken *Udde* iç ve dış nakillerle zenginleştirilmiş, kitap bir fetva külliyyâtı formatına bürünmüştür. Ayrıca *Hidâye*'nin, benzer konuların zımında terk edilen veya gizli kalan yahut anlaşılması zor olan meseleleri kolaylaştırılmış, her düzeydeki ilim ehlinin anlayabileceği bir kalıba dökülmüştür.

Udde Kitabı'nı diğer eserlerden ayıran ve onu şahsına münhasır bir çalışma kılan en karakteristik özelliği elbette *Hidâye*'nin meseleleri arasında yaptığı kitap içi takdim ve tehirlerdir. Musannifin, *Hidâye*'nin meseleleri üzerindeki bu tasarrufunun nedeni, kendi kanaatine göre o meselenin asıl yerinde yer almamış olmasıdır. Fakat musannif iç nakil esnasında meselenin eski yerine de atıfta bulunmayı ihmal etmemiştir. Böylece o mesele

⁴⁶ Köle azadı, iki ay peşi peşine oruç ve altmış fakiri bir günlük doyurmak.

⁴⁷ Taşköprizâde Kemâleddin Efendi, *el-Udde*, 49b.

⁴⁸ Şafii mezhebinin konuyla alakalı görüşü hakkında bk. el-Mâverdî, Ebû'l-Hasen Ali b. Muhammed b. Muhammed b. Habib el-Basrî el-Bağdâdî (ö. 450 h.) *el-Hâvi'l-kebîr*, thk. Şeyh Muhammed Ali Muhammed Muavvaz-Şeyh Adil Ahmed Abdulmevcud (Beyrut, Dâru'l-Kütübî-İlmiyye, 1999), 3/432; en-Nevevî, Ebu Zekeriyya Muhyiddin Yahya b. Şeref (ö. 676), *el-Mecmû' Şerhu'l-Mühezzeb* (Beyrut: Dâru'l-fikr, t.y.), 6/345.

⁴⁹ Maliki mezhebinin konu hakkındaki görüşü için bk. el-Hureşî, Ebu Abdillah Muhammed b. Abdillah el-Hureşî el-Mâlikî (ö. 1101 h.) *Şerhu Muhtasari Halil* (Beyrut: Dâru'l-Fikr, ts.), 4/116.

⁵⁰ *Udde Kitabı*'ndaki sarf ve nahiv hataları için bk. Taş, 76-79.

⁵¹ Bk. Çelebi, *Keşfü'z-zunûn*, 2/2022.

hakkında detaylı araştırma yapmak isteyen kişi konunun *Hidâye* ve şerhlerindeki kaynağına kolayca ulaşabilecektir.

Taşköprîzâde'nin dış nakillerinde daha çok İbn Hümâm'ın *Fethu'l-Kadir*'i ve Bâbertî'nin *el-Înâye*'si ön plana çıkmaktadır. *el-Înâye* daha ziyade kemmiyyet cihetinden, *Fethu'l-Kadir* ise keyfiyet cihetinden esere katkı sağlamaktadır. Kazâ, bey' bil-vefa, vasî, zimmi ve vakıf konuları gibi gündemle alakalı mühim konularda daha ziyade *Fethu'l-Kadir*'den, ihtiraz kayıtları bağlamında ise *Înâye*'den yardım almıştır. Fakat nerede İbn Hümâm'ın ismi geçse onun ibarelerini övmekle kalmamış, ona dua etmeyi de ihmal etmemiştir. Bu ifadeler onun İbn Hümâm hayranlığını ortaya koymaktadır.

Udde'de 500'ü aşkın iç nakil bulunmaktadır. Bu tarz bir çalışma zamanımızdaki teknik imkânlarla belki kolaylıkla yapılabilir. Fakat müellifin yaşadığı çağda yapılan bu tarz bir çalışma onun, *Hidâye*'nin meselelerine vukufiyetini göstermektedir. Musannif bir *Hidâye* uzmanıdır.

Taşköprîzâde Kemâleddin Efendi'nin ömrü, zamanın önemli medreselerinde müderrislik yapmakla ve Halep, Şam, Bursa, Selanik ve İstanbul gibi stratejik merkezlerde kadılık vazifeleriyle geçmiştir. Yaşadığı zaman diliminde devletin sorunları, halkın problemleri ve kadıların karşılaştığı sosyal davalar hakkında devrin en tecrübeli şahsiyetlerindendir. Bu nedenle *Hidâye*'de satır aralarında geçen bir mesele hakkında bazen özel fasıllar açabilmektedir. Her ne kadar risk almayı sevmeyen bir tarzı olsa da kanaatini belirttiği ve tercihte bulunduğu yerler de yok değildir.

Taşköprîzâde'nin bir özelliği de *Hidâye* metni üzerine yaptığı açıklayıcı tarzda katkılarıdır. Bu katkılar bazen kapalı ifadeleri açma, bazen meselelerin tasvirini yapma, bazen bir hükmü kayıtlama ve bazen de bir hatayı düzeltme şeklinde karşımıza çıkmaktadır.

Kardeş katli I. Sultan Ahmet zamanında teamüllerden kaldırılmasına rağmen Taşkoprîzâde Kemâleddin Efendi, Genç Osman zamanında padişahın kardeşi Şehzade Mehmed'in katline fetva vermekle suçlanmış ve bu fetvayı şeyhülislam olma ümidiyle verdiği iddia edilmiştir.⁵² Kendisi bu fetvayı *Udde* kitabını tamamladıktan 5 sene kadar sonra vermiştir. (Zira *Udde* 1615'te yazılmışken, fetva 1620 yılında verilmiştir.)⁵³ Bu sebeple kitapta bu fetvaya dâir bir kayıt bulunmamaktadır.

Sonuç

Osmanlı devrinde yetişen, ilmi geleneğe sahip Taşkoprîzâde ailesine mensup Kemâleddin Mehmed Efendi, mümtaz bir aile ve ilmî bir çevrede yetişmenin avantajıyla

⁵² Uzunçarşılı, *Büyük Osmanlı Tarihi*, 3/ 129-130; Peçevî, *Tarih-i Peçevî*, 2/ 350; Öztuna, Veliad Şehzade Mehmed'in İdamı; İpşirli, "Taşkoprîzâde", 40/152-154.

⁵³ Peçevî, *Tarih-i Peçevî*, 2/350.

zamanının en seçkin hocalarından dersler almış, çocukluk çağından itibaren tedris faaliyetleriyle meşgul olmuş ve birçok ilim dalında eserler vermiş çok yönlü bir âlimdir.

İstanbul'da çeşitli medreselerde baş müderrislik yaptıktan sonra genç yaşlardan itibaren Selanik, Üsküdar, Halep, Şam, Bursa, Galata, İstanbul gibi merkezlerde kadılık yapmış, Anadolu ve Rumeli kazaskerliğine kadar yükselmiştir.

Tedris ile meşgul olduğu dönemlerde uzun müddet *Hidâye* dersleri vermiş, bu dönemde bu değerli kitaba ve şerhlerine yoğunlaşmış ve eser üzerine bir tecrid çalışması yapmayı planlamıştır. Dünyevi meşgaleler ve farklı engeller sebebiyle yıllarca ertelemek zorunda kaldığı bu planını ancak ömrünün sonlarına doğru gerçekleştirmeye muvaffak olmuştur (1024/1615)

Eserini zamanın padişahı Sultan I. Ahmed'e takdim eden Taşköprizâde Kemâleddin Efendi *Udde Kitabı*'nda *Hidaye*'nin meselelerini illetlerinden arındırarak onu bir fetva kitabı formatına büründürmüştür. Kapalı ifadelerini açıklamış, meselelerin zımında ve satır aralarında işaret edilen hükümlerin anlaşılmasını kolaylaştırmıştır.

Kitapta sadece *Hidaye*'deki meselelerle yetinmemiş gerekli gördüğü yerlerde başka kaynaklardan da nakiller yaparak kitabın içeriğini zenginleştirmiştir. *Hidâye* içerisinde gerektiği yerden farklı yerde zikredildiğine inandığı fetvaları asıl yerine işaret ederek olması gerektiği yerde zikretmiş; böylece kendisinden önce ve sonra benzeri görülmeyen bir çalışmaya imza atmıştır.

Udde Kitabı 400 yıldır kütüphanelerde mahtut/el yazma vaziyette bulunmakta iken bu emsalsiz eseri ortaya çıkarmayı ve tanıtmayı bir borç bildik. Ümidimiz eserin ve müellifi Taşköprizâde Kemâleddin Efendi'nin hak ettiği ilgiyi görmesi ve ilmi platformda benzeri çalışmalara ilham kaynağı olmasıdır.

Kaynakça

- Aynî, Bedreddin, Ebû Muhammed (Ebü's-Senâ) Bedrüddîn Mahmûd b. Ahmed b. Mûsâ b. Ahmed el-Aynî (ö. 855/1451). *el-Binâye şerhu'l- Hidâye*. Beyrut: Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, 2000.
- Babertî, Muhammed b. Mahmud b. Ahmed Ekmeleddîn Ebu Abdullah er-Rûmî, el-Mısırî (ö. 786/1384). *el-Înâye şerhu'l-Hidâye*. Beyrut: Dâru'l-Fikr, t.y.
- Çelebi, Kâtip, Mustafa b. Abdullâh el-Kastamonî (ö.1067/1657). *Keşfü'z-zunûn an esâmi'l-kütüb ve'l-fünûn*. Beyrut: Dâru İhyai't-Türâsi'l-Arabî, t.y.
- Duman, Ali, "Taşköprüzâde Ahmed Efendi ve Mevzu'âtu'l-Ulûm'da Yer Alan Usul ve Fıkh ile İlgili İlimler". *Gazi Üniversitesi Çorum İlahiyat Fakültesi Dergisi*. 3/5 (2004/1), 47-64.
- Hureşî, Ebu Abdillâh Muhammed b. Abdillâh el- Hureşî el-Maliki (ö. 1101). *Şerhu Muhtasari Halil*. Beyrut: Dâru'l-Fikr, ts.

- İbn Hacer, el-Askalânî, Ebu'l-Fadl Şihâbüddîn Ahmed b. Ali b. Muhammed b. Ahmed b. Hacer (ö. 852/1449). *ed-Dürerü'l-Kâmine fî a'yânî'l-mieti's-sâmine*. thk. Muhammed Abdülmü'îd Dân. Saydarâbad: Meclisü Dâiratü'l-Me'ârifî'l-Usmâniyye, 1972.
- İbn Hacer, el-Askalânî, Ebu'l-Fadl Şihâbüddîn Ahmed b. Ali b. Muhammed b. Ahmed b. Hacer (ö. 852/1449). *ed-Dirâye fî tahrîci ehâdîsi'l-Hidâye*. thk. Seyyid Abdullah Haşim el-Yemânî. Beyrut: Dâru'l-Ma'rife, ts.
- İbn Hümam, Kemaleddîn Muhammed b. Abdülvahid es-Sivâsî (ö. 861/1457). *Fethu'l-Kadîr ale'l-Hidâye*, Beyrut: Dâru'l-Fikr, ts.
- İbn Kutluboğa, Zeynüddîn Kâsım (ö. 879/1474). *Tâcü't-terâcim fî tabakâti'l-Hanefiyye*. Bağdat: Matbaatü'l-Ânî, 1962.
- Kehhâle, Ömer Rıza (ö. 1987). *Mu'cemü'l-müellifîn*. Beyrut: Dâru İhyâi't-Türâsi'l-Arabi, ts.
- Mâverdî, Ebû'l-Hasen Ali b. Muhammed b. Muhammed b. Habib el-Basrî el-Bağdâdî (ö. 450). *el-Hâvî'l-kebîr*. thk. Şeyh Muhammed Ali Muhammed Muavvaz-Şeyh Adil Ahmed Abdulmevcud. Beyrut: Dâru'l-kütübî'-ilmiyye, 1999.
- Nevevî, Ebu Zekeriyya Muhyiddin Yahya b. Şeref (ö. 676 h.). *el-Mecmû' Şerhu'l-Mühezzeb*. Beyrut: Dâru'l-fikr, t.y.
- Öztuna, Yılmaz, "Sultan Genç Osman ve Sultan IV. Murad", İstanbul, 2017. Erişim 25 Kasım 2019.
- <https://books.google.com.tr/books?id=xL5GDwAAQBAJ&pg=PT30&lpg=PT30&dq=TA%5C5%9K>
- Peçevî İbrahim Efendi. *Tarih-i Peçevi*. Haz: Bekir Sıtkı Baykal, Kültür ve Turizm Bakanlığı, 1000 Temel Eser Serisi. Ankara: Başbakanlık Basımevi, 1982.
- Taş, Süleyman. *Taşköprizâde Kemâleddin Efendi'nin 'Uddetü Ashâbi'l-Bidâyeti ve'n-Nihâye' Adlı Eserinin Tahkik ve Tahlili*. İzmir: Dokuz Eylül Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora tezi, 2020.
- Taşköprizâde, Kemâleddin Mehmed b. Ahmed (ö. 1030/1621). *Mevzûâtu'l-ulûm, Miftâhu's-sa'âde ve misbâhu's-siyâde*, nşr. Ahmed Cevdet. İstanbul: İkdâm Matbaası, 1313.
- Uzunçarşılı, İ. Hakkı. *Büyük Osmanlı Tarihi*. Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları, 1988.
- Zaher, Alqudah. *es-Siğnâkî'nin 'en-Nihaye fî Şerhi'l-Hidâye' Adlı Eserinin Edisyon Kritiği ve Değerlendirilmesi (Taharet ve Namaz)*. Konya: Necmettin Erbakan Üniversitesi, Doktora Tezi, 2015.
- Zeyle'î, Cemaleddin Ebu Muhammed Abdullah b. Yusuf (ö. 762/1361). *Nasbu'r-râye li ehâdîsi'l-Hidâye*. thk. Muhammed Avvâme, Beyrut: Müessesetü'r-Reyyân, 1997.

Zeyle'î, Fahreddin Osman b. Mihcen el-Bari'î (ö. 743/1342). *Tebyînü'l-hakâyik şerhu Kenzi'd-dekâik*. Kahire: Bulak, 1313.

Ziriklî, Hayruddîn (ö. 1396/1976). *el-A'lâm Kâmusu Terâcîmi li Eşheri'r-Ricâl ve'n-Nisâi mine'l-Arab ve'l-Müsta'ribîn ve'l-Müsteşrikîn*. Beyrut: Dârü'l-İlm li'l-Melâyîn, 2002.

Zübeyrî, Velîd Ahmed, Kaysî, *el-Mevsû'atü'l-müyessera fî terâcîmi eimmeti't-tefsîr ve'l-kurrâi ve'l-lüğa*. İngiltere: Mecelletü'l-hikme, 2003.